

ISTORIA CUVINTELOR

VII. Cromatica limbii române

Numele de culori aparțin vocabularului de bază al unei limbi. De aceea, în română ele sunt moștenite din latină, la fel ca alte cuvinte importante. Ca în alte cazuri, compararea cu situația din celelalte limbi romanice ne permite să ajungem la concluzii interesante.

Se poate observa că numai trei dintre diversele nume de culori (*alb*, *negru*, *verde*) s-au transmis tuturor limbilor romanice. Ele există și în cele trei dialecte românești sud-dunărene (aromân, meglenoromân și istoromân).

Alb continuă lat. *albus* și s-a păstrat cu sensul „alb” numai în română, sardă și într-un dialect retoroman din Elveția. În celelalte limbi are altă semnificație, înseamnă „zori”: fr. *aube*, it., sp. *alba* (cu acest sens s-a păstrat și la noi din expresia *intră alba în sat* „apar zorile”). Pentru numele culorii, limbile romanice occidentale folosesc un cuvânt germanic **blank* (fr. *blanc*, it. *bianco*, sp. *blanco*). *Alb* este un cuvânt cu o bogată familie de cuvinte *albi* < **albare*, *albeață* < **albitia*; *alboare* „lumină difuză, licărire” < lat. *alborem* are corespondente chiar și în limbile romanice unde pentru „alb” se folosesc urmașii germanicului **blank* (v. fr. *aubour*, sp. *albor*, pg. *alvor*).

Negru < lat. *niger*, *nigrum* „negru strălucitor”; în latina clasică se opunea lui *ater* „negru mat”, la fel cum *albus* „alb mat” era opus lui *candidus* „alb strălucitor”. În latina târzie, această opoziție s-a pierdut și din fiecare pereche (*niger-ater*, *albus-candidus*) s-a păstrat numai câte un cuvânt: *niger*, respectiv *albus*.

Verde < lat. *vir(i)dis*. Din familia lui *viridis* s-a păstrat în română *viridia* „verdeață” devenind *varză*. În Transilvania și Moldova pentru „varză” se folosește *curechi* < lat. **coliculus* (lat. clas. *cauliculus*), diminutiv al lat. *caulis* (> fr. *chou* „varză”).

Celelalte nume de culori românești de origine latină s-au păstrat numai în română și în câteva limbi romanice: *galben* < *galbinus* (*jaune* în franceză), *albastru* < **albaster* și *vânăt* < lat. *venetus* s-au păstrat numai în română și dialectele italienești meridionale. *Roșu*, probabil din lat. *roseus* „de culoarea trandafirului”, s-a moștenit și în dialectul napolitan.

Unii termeni din latină au o răspândire mai limitată, deci sunt mai puțin cunoscuți: arom. *muHu* „negricios” < lat. *mulleus* „de culoare roșie”, *mieriu* „albastru” < lat. *merus* „curat”. Alte nume și-au restrâns sensul: lat. *coccinus* „roșu” > *coacin* „berbec cu botul galben sau roșu”, lat. *rubeus* > *roib* „(despre cal) șarg”.

Atât româna cât și limbile romanice occidentale au împrumutat nume de culori din limbile cu care au intrat în contact: româna îl are pe *sur* „gri” din slavă; *brun* și *gri* în limbile roma-

nice sunt din limbile germanice, la fel ca fr. *bleu*. *Azur* este din arabă. Româna le-a împrumutat din franceză (*brun*, *gri*, *bleu*, *azur*). Din franceză am luat pe *bordo* „roșu închis” < *bordeaux* „idem” de la numele vinului din regiunea Bordeaux, *maro* < fr. *marron* „castană”, *roz* < fr. *rose* „trandafir”, *oranj* < fr. *orange* „portocală”, *lila* < fr. *lilas* „liliac”. *Mov* și *violet* vin din franceză unde sunt moștenite din latină (< lat. *malva*, *viola*), dar aceeași termeni latinești îi avem moșteniți în română cu alte sensuri (*malva* > *nalbă*, *viola* > *vioară*). *Pal* < lat. *pâlă* < lat. *pallidus*; *pălid* vine din italiană unde continuă lat. *pallidus*.

Multe cuvinte pentru nume de culoare împrumutate au dispărut sau și-au pierdut semnificația inițială: *bâl* (*bălaj*, *bălan*) < v. sl. *bělŭ* „alb”; *civit* „albastru închis, indigo”, *cicic* „roșu deschis”, *pembé* „roșu deschis” și altele sunt din turcă.

O sinteză a problemei a dat-o S. Fl. Marian, în urmă cu mai bine de un secol (1862), în discursul de recepție la Academia Română (*Chromatica poporului român*).

Pentru o imagine completă a terminologiei legate de culori atrag atenția asupra a ceea ce s-ar putea numi „spargerea tiparelor, a clișeele lingvistice” care aparține în mod special artei poetice. Sunt bine cunoscute exemple ca *toamnă cenușie*, *crestele cărunte*, *cer plumburiu*, *cernite înserări*.

La Topârceanu apar comparații surprinzătoare ca *neagră ca un as de pică* sau *ca o muscă-n lapte* în poezia Cioara. Astfel de comparații abundă în poezia simbolistă (I. Minulescu).

Culoarea poate fi evocată și prin sugestie, cu ajutorul unor metafore populare: a avea ochi *de mură* („negri și frumoși”), ochi *de cicoare* („albaștri”), ochi *de găscă*, ochi *de piscică*, i-au ieșit *ghiocei în barbă* („a început să încărunească”), pe zare *curge sânge*. L. Blaga în *Mirabila sămânță* oferă o sinteză a mijloacelor de individualizare a obiectelor prin culoare în spiritul limbii populare: „Boabele să ți le-nchipui *gâlbii* / *roșii*, *verzii*, *sinillii*, *aurii*, / când pure, când *peștrițe*”. Domnica Gheorghiu într-un articol din „Limba română” (1968) consacrat terminologiei culorilor în română insistă și asupra numelor de culori la artiști. Exemplul clasic este ciclul de versuri *Scânteie galbene* de George Bacovia unde tonurile cromatice, sugestive pentru atmosferă, revin cu insistență: „Amurgul *galben m-a-ngâlbănit* și m-apasă, / Ca geamuri *galbene*, cu lacrimi ce nu mai curg”; *Verde crud*, *verde crud* ... / Mugur *alb*, și *roz* și pur / *Vis de-albastru* și *de-azur* / Te mai văd, te mai aud!”; Și frunze *albe*, pene *negre* / Decor de doliu funerar ... “ În pictură Tonitza vorbește de „*râsul roșului pârguit*”, de „*gemetele verdelui*”. Interferența din cadrul celor două arte înrudite pot fi ilustrate și cu ajutorul poeziei: T. Arghezi definește o zi tristă, cenușie, vânătă, „*zi crochiu Estompă și condei de plumb*”.